

# Akhunlaryň dowamy: Halaç türkmenleri

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Akhunlaryň dowamy: Halaç türkmenleri AKHUNLARIN KALINTISI OLARAK KALAÇLAR (HALAÇLAR)

Akhunlar, ortaçağın büyük devletlerinden biriydi. V. ve VI. yüzyıllarla sınırlanan tarihlerde, Türkistan, Mâverâünnehr, Doğu İran, Afganistan ve Hindistan'ın kuzeyinde geniş bir arazi üzerinde, siyasi, askeri, kültür ve medeniyet alanındaki izleri ile göze çarptılar. Sasaniler ve Hindu mahalli devletleri ile komşu olduklarından, onlarla bir asır boyu münasebetlerde bulundular. Önceleri "mleccha" diye Hint kaynaklarına geçtiler. Zamanla birbirlerini yakından tanıdıklarında kaynakların onlara "huana" ismini verdikleri görülmüştür. Sasaniler ise sonraki kaynaklarda takip edildiği üzere Akhunlara Haytal/Hebtal demişlerdir. VI. yy. ortalarından sonra, Sasaniler ve Göktürkler aralarında bir anlaşma yaparak Akhunlara karşı birlikte hareket ettiler. İşte bu sebepten dolayı Akhunlar iki blok arasında istenilen dayanışmayı gösteremedi. Ülke toprakları iki devlet arasında paylaştırıldı. İranlılaşma daha çok Ceyhun nehri ve Horasan taraflarında görüldü. Göktürkler ise aynı kökten gelmenin avantajı ile Akhun yönetimi dışında, diğer unsurları da bünyesine teba'a olarak kabul etti. Hindistan'da ise hissedilir bir asimilasyon göze çarpmaktadır. Oradaki Akhun varlığı bu şekilde eriyip gitti. Ama geriye sadece bazı coğrafi isimler miras olarak kalmıştır.[1]

Akhunların Ceyhun nehri güneyinde Toharistan mıntıkasında, Huttal, Bamiyan ve Kâbil çevresinde hatta Sicistan'da ahali olarak bazı küçük beyliklerin emrinde bulundukları kaynaklarca zikredilmektedir.

**Yıkılış Sonrası Durum**

Türkşahı / Kâbilşahı, Nizek, Tarhan, Hinduşahiler

Taberi, Belazuri ve onlardan nakillerde bulunan diğer tarihlerde, bu siyasi kuruluşların Toharistan, Sicistan, Bamiyan, Huttal ve Kâbil'de, bağımsız halde yaşadıkları, daha çok kendi kabilelerine ve idareci ailelerine dayandıkları, Tarkan, Yabgu Şah vb. unvanlara sahip kimselerce yönetildikleri göze çarpmaktadır. Şah/Şaho dışında iki unvanda Türk geleneğinin devam ettirilmesi yönünde değerlendirilebilir. Tarhan Nizek, Cebbuye (Yabgu) ve Huttal-şah, Kabul / Kâbil şah örnekleri verilebilir.[2]

Akhunların yıkılışından sonrada Sasaniler de pek uzun bir saltanat süremediler. Zira Arabistan'da ortaya çıkan İslamiyet'in yayılma alanında İran'da bulunuyordu. III. Yezdegerd, halife orduları karşısında sürekli başarısız oldu. Sonunda Nizek Tarhan'dan yardım istedi.

Taberi, Belazuri, İbn el-Esir, Horasan, Maverâ ü-nehr ve Toharistan'daki İslam fetihlerinde Tarhan Nizek'ten sık sık bahsederler. Tarhan Nizek'in Kuteybe b. Müslim tarafından yakalanarak idam edildiği de aynı kaynaklar tarafından bildirilmektedir.

Kuteybe b. Müslim, daha sonra Seyhun ötesinde yeni fetihlere girişti. Emevilerin Horasan valileri de aynı siyaseti devam ettirmişlerdir. Nasr b. Seyyar zamanında bile İslamlara karşı milli direniş devam ettirilmiştir.[3]

Tarhan Nizek ve Kuteybe b. Müslim'den önce, Akhun ve Göktürk dünyasına ait izlenimleri ile tanınan Budist hacılardan Hsüan Tsang'ın notları son derece ilgi çekicidir. Ayrıca Çin dünyasına, batıdan, Maverâ ü-nehr'den, Toharistan'dan, Afganistan ve Hindistan'dan bilgiler daha önceleri de Fa-hien ile Sung yung tarafından kazandırılmıştır.[4] Hsüan Tsang, onlar gibi tarihi yolları takiple, Maverâ ü-nehr/Sogdiana/S'u-te'den, Demir Kapı üzerinden, Akhunların ve kalıntılarının yaşadıkları Toharistan'a ulaşmıştır.[5] 629-645 yılları arasındaki kayıtlara göre, Tu-hou-lo, Fo-ho, Bamiyan ve Kapasi gezilmiş, oralardaki insanlar, daha çok Budist görüşle anlatılmıştır. Gezgin, Demir Kapı sonrası, Tu-hou-lo'

ya ayak basmıştır. Burası Türklerin ve İslam kaynaklarının Toharistan'ıdır. Pamir ve Po-lisse ile komşudur. Hsüang Tsang'ın temas ettiği üzere Toharistan'da eskiden, ülkeyi yöneten bir hükümdarlık ailesi vardı. Sonraları aralarında sınırlar bulunan bölünme gerçekleşmiştir. Şimdi ise Tu-kiue yani Göktürklerle bağılıdırlar. Gezgin, onların 25 harfli alfabelerinin bulunduğuna dikkati çekmektedir. Bu harfleri soldan sağa doğru birleştirerek yazıyorlardı. Pamuk ekimi ve koyun yetiştirilmesi bu insanların başlıca uğraşlarından idi. Ticarete altın ve gümüş paralar kullanıyorlardı.[6]

Hindistan dönüşü yine aynı yerlerden geçmiş olan Hsüan Tsang, Huo'yu da ziyaret etmiştir. To-huo-lo'nun bölgelerinden biri olan Huo, 3000'li lik yer kaplamaktadır. Bağımsız bir hükümdar yoktu. Ülke Türklerin elindedir. Arazisi düzdür. Ürünleri, ormanları ve meraları çoktur. Türk menşeli bir hükümdar tarafından yönetilmektedir. Bu kişi Demir Kapının gerisinde bütün araziye sahiptir.

Hsüan Tsang'ın bahsettiği Huo, şimdiki Varvaliz'dir. El-Buruni buradan Varvalic diye bahsetmektedir. Kunduz imle aynı yere tekabül etmektedir ki bu ismin doğru şekli de Kuhan-Dız'dır.[7]

Gezgin Toharistan beldelerinin en büyüğü ve en önemlisi Po-ho/Belh'den de bahsetmektedir.

Burası, 800 x 400 li alana sahiptir. Kuzeyinde, Budhist kültürün etkin olduğu gözlenmektedir. Buda'ya ait heykeller dikkati çekmektedir. O yüzden racagriha denilmektedir. Şehrin çevresi 20li civarındadır. Savunma yerleri güçlüdür. Hepsi Küçük Tekerlek tarikatına mensupturlar.

Po-ho'nun güney-batısında, Nava-Sangharama (yeni manastır) vardır. Bu isimden İslam kaynaklarında Nev – Bahar/Nev-Vihara diye bahsedilmektedir. Anlatıldığına göre, bunu eskiden yaşamış bir hükümdar yaptırmıştır. Hsüan Tsang bu manastır ile ilgili bir hikâyeyi de nakletmektedir.[8]

Çinli gezginin bahsettiği diğer bir Akhun ülkesi de Hi-mto-lo'dur. Burası Toharistan mıntıkasındadır. Karlı dağlar anlamına gelmektedir.[9] Gaznelilerin siyasi sahneye çıkışına

kadar Toharistan, özellikle Kâbil ve çevresinde>Akhun kalıntısı kabileler ve bazı siyasi kuruluşlar göze çarpmaktadır.

Kabilşahlar, Tarhan Nizek ile çağdaştırlar. Menşei, El-Biruni tarafından Böri Tegin sülalesine indirilmektedir. Mağaradan çıkan asil bir kimsenin ata sayıldığı dilden dile dolaşmıştır. Bunun Kuşanlarla ilgili olabileceği ileri sürülmüştür. Emevi orduları ve Hindu menşeli gruplar, bunların en önemli düşmanları idi. Hsüan Tsang, Kabil'i gezdiğinde, "Önemini kaybetmiş bir merkez, Göktürk soyundan hükümdarın oturduğu yer, 2000 x 1000li büyüklüğünde araziden ibaret, iklimi soğuk bir yer" olarak tanımlamaktadır. Emil Esin'e göre Türk menşeli idarecisi Kabilşah'tır. Bu devletcik aynı zamanda Türk şahiler olarak da tanınmaktadır. Bu şahlık ve Rûtbil isminde biri İslam kaynaklarınca da zikredilmektedir. Rûtbil bir anlaşmazlık nedeni ile Araplara sığınmıştır. Sonra Gazne şehrine geçmiş ve orada oturmuştur. Bu şah Türk adetlerin terk etmemiştir, yazlık ve kışlık ikamet yerleri vardı. Biri Gazne, diğeri de şimdi harabe halindeki Ruhhâc'dır.[10]

Türkşahilere son verenler İslam orduları ile Hinduşahiler'dir. X. yy.'da Hinduşahilerin başkenti Vayhand'dı. Şimdiki ismi ise Hund'tur. Vayhand, Cenab nehri ile Lâmâgan bölgesinde bulunmaktadır. Hanedanın kurucusu Lâlliya'dır. Zamanı ve faaliyetleri karanlık kalmaktadır. Bu Hindu IX. yy.'da bu bölgenin tek hakimi olmuştur. Ölümünden sonra Samantdeva tahta çıktı. 903'te, Keşmir racası Gopalvarman tarafından mağlup edildi. Toramana Kamaluka, Hinduşahilerin göze çarpan en dinamik şahı idi. 980'de saltanatı zirvede idi. Halefi olan Bhim hakkında bilinenler çok azdır. Oğlu ve halefi ise Caypal'dır. Batıdaki arazi kısa zaman sonra Türklerin kontrolüne geçti. Sebüktegin ilk gaza seferini Hinduşahilere karşı yapmıştır. Lâmgan'a kadar bütün arazi Türklerin eline geçmişti. 997'de Sebüktegin öldü, yerine Mahmud geçti. 999 yılında Mahmud kalabalık bir ordu ile Hinduşahi arazisini istila etti. Caypal, Gazneliler tarafından mağlup edildi. Böylece Hindistan yolu, uzun bir zaman sonra Türklere açılmış oldu.[11]

## Kalaçlar

Akhunlar zamanında devlet kurdukları bölgelerdeki topluluk Türk diye belirtilmektedir. Fakat bunların hangi kabilelerden teşekkül ettiği yakın zamana kadar pek bilinmiyordu. Taberi, Belâzuri, İslam coğrafyacıları, Akhun Devleti yıkıldıktan sonra “Haytal veya Habtal”lardan bahsetmektedirler. X. yy.’ın tanınmış doğu dünyası yazarlarından ve ilim adamlarından Muhammed b. Ahmed b. Yusuf el-Kâtip el Harezmi (öl. 997) Mefatih el-Ulum’u yazmıştır. Bu eserde Akhun tarihi içinde önemli bilgiler vardır.[12]

Eserde, Akhunlar “Heyatıla” diye yazılmaktadır. Bir zamanlar büyük bir siyasi kuruluşu temsil etmişlerdir. Onlardan kalan kabileler ise Etrak, Kencineler ve Halaçlardır.[13]

Toharistan, Sicistan, Huttal, Afganistan ve Kuzey Batı Hindistan’da Türklerin yayılmış olduğu biliniyor. Büyük bir kısmı Batı Göktürklerin Tebaası olmuştur. Kencineler de bu gruba girmektedirler. İslam kaynaklarında en çok bahsedilen Kalaçlardır.[14] H.l.c. diye yazılan kabilenin, destan ve tarih kaynakları, Oğuz kabileler birliği içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Uygurca Oğuzname’de Kalaçlar için şu bilgi verilmektedir:[15]

Yolda büyük bir ev gördü. Bu evin duvarı altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirdendi. Kapalı idi ve anahtar yoktu. Asker arasında pek becerikli bir adam vardı. Adı Tömürdü Kağul idi. Ona buyurdu: Sen burada kal ve çatıyı aç ve açtıktan sonra orduya gel. Bunun üzerine ona Kalaç adını verdi ve ilerledi.

Uygur Oğuznamesi’nde Türkçe Kalaç kullanıldığı halde Reşideddin tarafından yazılan Farsça Oğuzname’de H.l.ç. yani Halaç yazılışı hakimdir.[16] Daha sonraki asırlarda Türkistan sahasında derlenen Ebul Gazi Bahadır Han tarafından kaleme alınmış Şecere-i Terakime / Türklerin Soykütüğünde diğer Oğuznamelerden daha farklı anlatışlar mevcuttur. Ebul Gazi Bahadır Han da muhtemelen Cüzcani’deki kayıtları esas alarak, Hindistan’daki Kalaçları da Halaç maddesine katmıştır.[17] Buradaki metin şöyledir: “Bir yıl yırtında turup ikinci yıl

ilge çar kıldurdi. İran sarı yörüp turur men niçe yıllık gamların yesünleri tip ikkiçi yılı atlandı takı Talaş şehriga keldi. Hanning leşkeri kiyinında koygan kişileri bar irdi. Arıgan ve acgan ve tiggen ni alıp kelsun tip. Ol kişiler leşker songunda kalgan bir ivlik kişi han aldığa alıp keldiler. Han ol kişiden sordı-kim ni üçün kiyin kalıp id ding tip ol aytdı. Künlükimning azlıkındır leşkerning songındın keke turur irdüm. Hatunum hamile irdi tuğurdi. Açlık sebebinden anasının sütü oglanga yetişmedi. Keke turur irdim suning yakasında kördüm ki bir şagal bir kırgavulni aldı. Ağaç birden şagalniurdum irse kırgavulni taşlap kaçtı. Anı alıp kebab kılıp hatunumga berip turur idim. Songda koygan kişileringiz yolukup alıp geldiler. Han fakirga at ve azfuk ve mal berip buçerikke parmağı tip kal aç tedi. Barça Kalaç ili şol kişining neslinden tuturlar. Horasan ve ırak ta hem köp bolur anlar Çağaktay iline koşula turur (15) lar. Belhga taalluk Gurtigen şehirde olturgan Kalaçlardın atı Muhammed lakabı bahtiyar bir pehlivan yiğit bar idi. Hindistanning Dehli tigen şehrinde Kutbeddin atlı bir müslüman padişah vardı. Muhammed barıp anga nöker boldı. Bir niçe yıl dın song ulug big boldu. Hindüstan tigen bölük bölük köp yurt bulur. Bihar atlı bir yurt bolur. Keşmir yakınında bolur. Kutbeddin Muhammed Bahtiyarni ılgar başı kılıp anga yiberdi. Muhammed Bahtiyar Bihar yurtını aldı. Biharning afitap çıkarında takı bir yurt vardı. Anın ulug şehrinin atı Lekmir ırdi. Barıp ol yurtını aldı. Lekmirning temür kazık tarafında bir uluğ şehir vardı. Lektuni atlık barıp anı tkı aldı şehri payıtaht kılıp oturdu. Kalaç ilinden on minkişi anın katığa yığldılar. Barça Kalaç halkı yığılıp, Şiran tigenni padişah kıldılar. Ol ölgenden song Merdan tigenni padişah kıldılar. Kalaç halkının yahşi kişilerinin bi günah öltüre başladı. İl yahşileri yığlıp Merdanni öltürüp İvaz tigennen Lektuni tahtına oturtdılar, ol hem oniki yıldan song öltü. Andan song Kalaçlar nöker boldılar. Kalaçların padişahlığı evvlinden ta ahirigaça elig dört yıl boldı".

Lektuni Bengale'deki Lakhnauti'dir. Cürcani, Kalaçların buraya gelmeleri, Bihar ve Nuddea'daki fetihleri, Vihara'daki kitapları yazmaları Delhi'ye yollanması, Kamarupa

hadiselerinden, yukarı metinden farklı şekilde bahsetmektedir. Kalaç/Halaç adının batı kaynaklarındaki Hvls, Holidiatai, Holas, Holac, Kholiatai ile ilgili olabileceği ileri sürülmüş ise de bu ana kadar kesinlik kazanmamıştır.[18] Kalaçlar, Afganistan'ın birçok yerinde vadilerde ve akarsu boylarında sakinlerdi. Zaman zaman istek olduğu takdirde hükümdar tarafında savaflara katılıyorlardı.

İslam coğrafyacıları, Kalaçlar hakkında enteresan bilgiler aktarırlar. İstahri'den nakilde bulunan Yakût, Halaç/Kalaçlar için: " Halaçlar eski devirlerden beri Kabûl'de, Hindistan Seistan arasında, Gur'un ötesinde yaşarlardı. Hindistan ve Gazne arasındaki bu şehri..." bilgisini vermektedir.[19] Yakut gibi İbn Havkal'da, Kalaçlar için kendi devri ile ilgili olarak şunları nakletmektedir;[20] "Bilâd Davâr, Gur 'un karşısında zengin bir ildir. Bagnin, Halaç ve Bişlânk buradaki nahiyelerdendir. Her birinin şehri bu adı taşımaktadır. Bagnin, Halaç, Kâbul ve Gur birer bölgedir. Bunların ahalisi İslamiyeti yeni kabul etmişlerdir. Halaçlar bir Türk milletidir ve elbiseleriyle, dilleri Türkçedir".

İdrisi'nin tasviri ise biraz daha farklıdır: "Bu illerde Halaç adlı, Türklerin bir boyu olan ve eski zamanda buraya yerleşmiş bir millet oturmaktadır. Bunların imaretleri Kuzey Hindistan'a kadar uzanmaktadır. Gur'un arkasında ve Batı Seistan'ın bir kısmında göze çarpmaktadır. Bunların sürüleri ve tarlaları vardır. Zengindirler. Türklere benzer kıyafetleri vardır, savaş usulleri ve silahları da Türklerle aynıdır. Sulh içinde yaşarlar ve kötülük düşünmezler." [21]

Kalaçların geniş bir sahada yaşadıklarına dair başka bir kayıt da yazarı belli olmayan Hudûd el- Âlem'dir. Bu kaynağa göre, X.yy. sonlarında Kalaçlar, Kearluklar ile komşu idiler. Zabulistan bozkırına kadar yayılmışlardı.[22]

Kalaçlar, bahsedildiği gibi Gazneli ordusunda fetihlere katıldılar. Atalarının vaktiyle sahip oldukları Hindistan'a bu sefer İslamiyeti benimsemiş olarak girdiler.

XIII. yy. başlarında, Kalaçlar Afganistan'da da söz sahibiydi. Gazne ve Hilmend boylarında, Germsir taraflarında koyun sürüleri peşinde gidiyorlar, bazen de ücretli askerler olarak

Gûr ordusuna katılıyorlardı. 1200 tarihli bir kaynağa göre -ki yazarı Muhammed b. Necip Bekran'dır- diğerlerinden ayrıldığı nokta, Kalaçların fizik ve dil bakımından biraz değiştiğidir.[23]

Gûrilerin büyük bir devlet kurmaları üzerine Kalaçlar, onların ordusunda yer aldı. Mu'izzeddin Muhammed'in (Öl.1206) Gazne'de oturmaya başlaması ve Hind gazasına çıkması sırasında, mahiyetinde birçok Kalaçlı da vardı. Hatta Tarain Maydan Savaşı'nda, hayatını kurtaranlardan biri Kalaç asıllı idi.[24] Onun Hindistan'daki naibi Kutsettin Aybeg de ordusunda Kalaçları bulundurmaya gayret etmiştir. Mehmed Muhammed onun emriyle bir Kalaçlı olarak, uçta gaza yapmakla görevliydi.

"İhtiyar ed-Din Muhammed" diye tanınan yeğeni ise Gûr'un Germsir'deki Kalaçlarına mensuptu. O, önce Gazne'ye gitti. Sonra Delhi'ye geldi. Burada iş bulamayınca, amcasının yanına geçti. Bihâr ve Bengale fetihlerini gerçekleştirdi. Önce Lakhnauti Halacileri Beyliğini sonra da Sultanlığını kurdu. Onun Bengale ve Şimdiki Bangladeş' deki halefleri Melik İzz ed-Din, Alâ ed-Din Ali, Hüsam ed-Din İvaz, Melik Kazal, Melik İhtiyar ed-Din İrenşah ve 1230'da öldürülen Bilge Melik'tir.[25]

Mu'izzi Meliklerinin Kuzeybatı Hindistan ve Gazne dolaylarındaki büyük temsilcileri Tac ed-Din Yıldız ve Nasır ed-Din Kabaca'dır. Onların hizmetinde külliyetli bir Kalaç unsuru vardı. Harezmi ordusunun bir bölümünü meydana getiren Kalaçlar 1226'da, Melik Han komutasında Sind'de bazı olaylara karışmışlardı. Melik Han, Mansura'yı ele geçirmişti.[26]

Celal ed-Din Harezmşah, Pervan Meydan Savaşında Cengizli kuvvetlerini mağlup ettiğinde, galibiyette Kalaçların reisi olan Melik Seyf ed-Din İğrak (Uğrak) da rol oynamış ancak ganimet paylaşımı nedeniyle kavga etmiş, sonra da karargahı terk etmişti. Kalaçlar da onunla gitmişler ve Peşâver'de oturmuşlardı. İğrek nedense sakin kalmamış ve Nuh Candar'a saldırmış ve onun oğulları da İğrek'i öldürmüşlerdi. Kan davası ile hareket eden Kalaçlar ile mücadele olmuş ve büyük bir tehlike arifesinde böylesine karışıklıklar ortaya çıkmıştır.[27]

Kalaçlar; Kutbiler, Şemsiler ve Balabanlılar zamanında Delhi Türk sultanlarının hizmetinde bulundular. 1290'da Delhi Türk Sultanlığının temellerini atan Melik Firuz, Celal ed-Din unvanı ile tahta çıktı. Bu şahıs, Delhi'de oturan Yabgu unvanlı bir aileye mensuptu. Kalaçlar 1290-1320 yılları arasında büyük bir sultanlık kurdular. Ala ed-Din Mehmed, Kalaçları, Hindistan'da en geniş sınırlarına ulaştırdı. Onlara mensup meliklerde Lakhnauti/Bengale'deki gibi, Manval'da da aynı isimle bir başka devleti de kurmuşlardır.[28] Kalaçlar zamanla Türk özelliklerini kaybettiler. Afganistan'daki Gılzailerinde[29] bunların kalıntıları veya akrabaları oldukları bilinmektedir.[30]

Prof. Dr. Enver KONUKÇU,  
Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye.

# Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 1 Sayfa: 845-849.

#### ■ Dipnotlar:

[1] R. Ghirsman, Les Chionites-Hephtalites, Le Caire, 1948 s. 82-120; B. A. Litvinsky, The Hephthalite (History of Civilizations of Central Asia, III. Cilt, yay., B. A. Litvinsky-Paris) s. 135-147.

[2] Emel Esin, Tabari's Report on the Warfare with the Turgish and the Testimony of Eighth Century Central Asia Art, C A J XVII / 2-4 (1973) s. 130-134); C. E. Bosworth- G. Clauson, Al-Xwarazmi on the People of Central Asia, JRAS- Great Britain and Ireland, 1-2 (1965) s. 11- / 12.

[3] H. A. R Gibb, Orta Asya'da Arap Fütuhâtı, çev., M. Hakkı, İstanbul 1930, s. 20-28.

[4] A Record of Budhistic Kingdoms. Being an Account by Chinese Monk Fa-hien of This Travels in India and Ceylon (A. D. 399-414) çevr., J. Legge, New York 1965; Y The travels of Fah-hian and Sung Yun, Buddhistic Pilgrims From China to India (A. D. 400-518) çev., S. Beal, London 1869.

[5] Bkz: On Yuan Chwang's Travels in India (629-6456) çev: Thomas Watters, N. Delhi 1961 N. Togan, Peygamberin zamanında

Şarki ve Garbi Türkistan'ı Ziyaret Eden Çinli Budist Rahip Hüen Çang'ın Bu Ülkelerin Siyasi ve Dini Hayatlarına Ait Kayıtları İTED VI / 1-2 (1964) s. 21-25; S. Beal, Si- Yu-Ki: Buddhistic Records of the Western World I-II, London 1906.

[6] On Yuan Chawang's Travels in India, s. 102-103.

[7] A.g.e., s. 270-271.

[8] A.g.e., s. 108.

[9] A.g.e., s. 274-276: Zeki Velidi Togan, Eftalitlerin Menşei Meselesi İTED IV / 1-2 (1964) s. 58-61.

[10] Emel Esin, Bütân-ı Halaç, TM, XVII, (1972) s. 52.

[11] Muhammed Nazım, The life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna, Cambridge 1931 s. 194-196 J. Marguart, Des Reich Zabul und der Gott zum vom 6-9 Jahrhundert (Festschrift E. Sachau) Berlin 1915 A. Ali Kohzad, Les Rutbil Shah de Kabul, (basım yeri ve tarihi yok).

[12] İ. Kutluer, Harizmi, DİA XVI; s. 224 E. Widemann, Harizmi, İA, V / I s. 257-258.

[13] Mefatihü'-Ulum, nşr: Van Vloten, Leiden 1895 s. 119 Mısır Neşri h. 1342 s. 73 C. E. Bosworth, G. Clauson, Al-Hwarizmi on the Peoples of Central Asia, Jras-Great Britain and Ireland, 12 (1965) s. 2-12.

[14] Emel Esin, Butan-ı Halaç, XVII (1972) s. 52-58.

[15] Oğuz Kağan Destanı, hzl: W. Bang-R. Rahmati, İstanbul 1936, s. 10, 25.

[16] Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi. Trc., ve Tahlili Hazırlayan, Z. V. Togan (T. Baykara) İstanbul 1972 s. 45-46: B. Ögel, Türk Mitolojisi, Ankara 1993, c. 1, s. 177.

[17] Ebû'l-Gazi Bahadır Han, Şecere-i Terakkime? Türkmenlerin Soy Kütüğü, Ankara 1996, s. 140-144: b. Ögel, a.g.e., s. 179.

[18] C. E. Bosworth, Khaladj, Eİ2, IV, s. 917-918.

[19] E. Esin a.g.m s. 59.

[20] İbn Havkal, Al-Kitab-u Surat al Arz, Beyrut-?; E. Esin, a.g.m., s. 53.

[21] Eb. Esin, a.g.m., s. 53.

[22] Hudûd el-Âlem, çev., V: Minorsky, London 1937, s. 345-348.

[23] E. Esin, a.g.m., s. 53.

- [24] Cüzcanî, Tâbâkât-ı Nâsırı, yay: Abdulhayy-ı Habîbi, Kabil 1342, 1, s. 399.
- [25] Cüzcanî, 1, s. 422-428; S. P. B. Nigam, Nobility under the Sultans of Dehli, a. d. 1206-1398 Delhi 1968, s. 51.
- [26] Cüzcanî, 1. s. 420.
- [27] Ala ed-Din Atamelik Cuveynî, Tarih-i Cihangüşa, çev. M. Öztürk, Ankara 1998, s. 153, 173, 377-381.
- [28] M. F. Köprülü, Halaci, İ. A, V / I s. 109-116; W: Haig, The Dehli Sultanate 707-1526 A. D, Dehli 1970, s. 106-108, 242-244; K. Lal, History of the Khaljis A. D. 1290-1320, London 1967. s. 9-13.
- [29] C. E. Bosworth, Khaladj, EI2, IV, s. 917.
- [30] G. Jarring, On The Distribution of the Turks Tribes in Afghanistan, Lund-Leihzig 1939, s. 53. Taryhy makalalar